

Pytlak, Mariola / Rakowski, Witold

Spółeczeństwo Grodziska Mazowieckiego i Pruszkowa w świetle Narodowego Spisu Ludności z 2002 r.

Rocznik Żyrardowski 3, 147-179

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mariola Pytlak, Witold Rakowski

Spółeczeństwo Grodziska Mazowieckiego i Pruszkowa w świetle Narodowego Spisu Ludności z 2002 r.

Wstęp

Ludność to podstawowa kategoria demograficzna oznaczająca ogół mieszkańców określonego terytorium. Ustalenie liczby ludności należy do najważniejszych informacji potrzebnych nie tylko do regulacji stosunków społecznych, ale również do sprawowania władzy w ogóle¹. Polityka społeczno-ekonomiczna wymuszana jest bowiem przez procesy i struktury demograficzne, a związana jest głównie z systemem szkolnictwa, zatrudnieniem, budownictwem mieszkaniowym, systemem emerytalnym. Od stanu ludności zależy kształtowanie określonych bodźców wpływających na poziom dzietności (ulgi podatkowe, długość urlopu macierzyńskiego i wychowawczego) lub saldo migracji (miejsca pracy, atrakcyjne płace, możliwości budowlano-mieszkaniowe, system kredytów).

Aby ustalić stan ludności, stosuje się różne kryteria administracyjno-prawne, ale jednym z podstawowych źródeł informacji o ludności wykorzystywanych w analizach demograficzno-społecznych są powszechne spisy ludności. Stanowią one bowiem pełne badanie o charakterze statystycznym, obejmując przy ustalaniu stanu, rozmieszczenia i struktur społeczno-zawodowych całą ludność danego terytorium². Jednocześnie, z tego samego powodu, powszechny spis jest badaniem kosztownym, trudnym do przeprowadzenia i nie pozbawionym błędów.

Powszechne spisy ludności dostarczają informacji o podstawowych cechach demograficznych, tzw. minimum demograficznym, do których zaliczane są płeć, wiek i stan cywilny³. Poza nimi wyodrębniono jeszcze szereg

¹ Zobacz: *Słownik języka polskiego PWN*, red. nauk. M. Szymczak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, tom 2, s. 52.

² F. Stokowski, *Podstawy demografii*, PWE, Warszawa 1979, s. 13.

³ Tamże, s. 16.

cech, zwanych umownie zespołem cech demograficznych. Należą do nich: pokrewieństwo z głową rodziny (ustalenie liczby i struktury gospodarstw domowych), miejsce zamieszkania (ustalenie przestrzennego rozmieszczenia ludności) oraz wykształcenie⁴. Spisy umożliwiają również badanie przemieszczeń przestrzennych – migracji ludności. Druga podstawowa grupa, o której spisy powszechne dostarczają szeregu informacji są cechy społeczno-zawodowe. Należą do nich: źródło utrzymania, stosunek do pracy i wykonywany zawód (subiektywny i obiektywny), praca główna i uboczna (najemna i na własny rachunek) oraz grupa społeczna⁵.

Opracowanie to jest próbą określenia pewnych prawidłowości zachodzących w zjawiskach ludnościowych dwóch miast – Grodziska Mazowieckiego i Pruszkowa, leżących w zachodnim paśmie aglomeracji warszawskiej. Podstawą do rozważań są informacje statystyczne pochodzące z Narodowego Spisu Ludności, jaki odbył się w okresie od 21 maja do 8 czerwca 2002 roku.

Stan i struktura demograficzna ludności

Liczba ludności zamieszkującej określone terytorium zależy od wielu czynników o różnorodnym charakterze – najważniejsze wśród nich są jednak przyrost naturalny oraz migracje⁶. O sile przebiegających w społeczeństwie procesów demograficznych decyduje w bezpośredni sposób jego struktura według płci, wieku i stanu cywilnego. Struktura ludności według płci jest ważna ze względu na konsekwencje społeczne – ma bowiem bezpośredni wpływ na kształtowanie się w społeczeństwie form życia rodzinnego. Struktura wieku ludności pociąga za sobą określone konsekwencje o charakterze ekonomicznym – oddziałuje bowiem na stan i strukturę ludności aktywnej (lub biernej) zawodowo. Bardzo ważny dla rozwoju ludnościowej jednostki osiedleńczej jest również stan cywilny mieszkańców, a szczególnie wysokość wskaźnika osób żonatych i zamężnych – badania udowodniły bowiem, że ok. 90% dzieci rodzi się w związkach małżeńskich⁷.

Narodowym Spisem Ludności w 2002 roku objęci zostali wszyscy stali mieszkańcy Polski, tzn. zameldowani tu na stałe (obecni lub czasowo nie-

⁴ F. Stokowski: *Przemiany demograficzne w województwie warszawskim w okresie 25-lecia powojennego 1944–1968*, „Rocznik Mazowiecki” tom III, Warszawa 1970, s. 87.

⁵ F. Stokowski, *Podstawy...*, op. cit., s. 18.

⁶ Zob.: W. Rakowski, T. Pakulska, *Przeobrażenia układów ludności w Polsce w latach 1989–1996*, w: *Zmiany w polskiej przestrzeni*, „Monografie i opracowania”. Nr 478, SGH Warszawa 2001.

⁷ Tamże, s. 26.

obecni) oraz osoby przebywające czasowo w kraju lub za granicą. Uzyskane w ten sposób wyniki wykazały, że Grodzisk zamieszkiwały w momencie spisu 25 802 osoby, Pruszków – ponad dwukrotnie więcej – 54 505 osób faktycznie zamieszkałych⁸. Kategoria ta obejmowała nie tylko osoby mieszkające na stałe w danym mieście (nieobecne mniej niż dwa miesiące lub dłużej w przypadku odbywania służby wojskowej, pobytu za granicą lub w zakładzie karnym), ale również przebywające w nim przez okres co najmniej 2 miesiące, pod warunkiem jednakże, że przebywały w domu opieki lub mieszkały tu z powodu warunków rodzinnych (lub mieszkaniowych), podjętej nauki, pracy, leczenia lub rehabilitacji.

Struktura wiekowa

Wiek osoby oznaczający liczbę lat przez nią przeżytych, podczas spisu określony został liczbą lat ukończonych. Ponieważ wiek jest zmienną o charakterze ciągłym i przyjmuje w związku z tym wiele wartości, co utrudnia uchwycenie pewnych prawidłowości, w opracowaniu został użyty układ grup pięcioletnich¹⁰. Klasyfikacja ta pozwala również na odkrycie relacji pomiędzy biologicznymi grupami wieku: liczbą dzieci (do lat 14), dorosłymi (15–64 lata, bez osób starszych) i osobami starszymi, powyżej 65 roku życia¹¹.

Z informacji uzyskanych podczas spisu wynika, że nieco większy odsetek dzieci mieszkał w 2002 roku w Grodzisku (16,1%). Tendencja ta utrzymała się również w kolejnych dwóch, „dorosłych” już grupach pięcioletnich, dając łącznie prawie dwupunktową przewagę nad Pruszkowem. Podobne relacje zachodziły w przypadku liczby osób starszych w obu miastach – znowu nieco większy odsetek (13,6%, przy różnicy 0,6 punktu procentowego) takich osób znajdował się 20 maja 2002 roku w Grodzisku. Warto przy tym zwrócić uwagę na to, iż zaobserwowana przewaga Grodziska dotyczyła tylko dwóch spośród pięciu grup i obejmowała osoby w wieku 70–79 lat, w pozo-

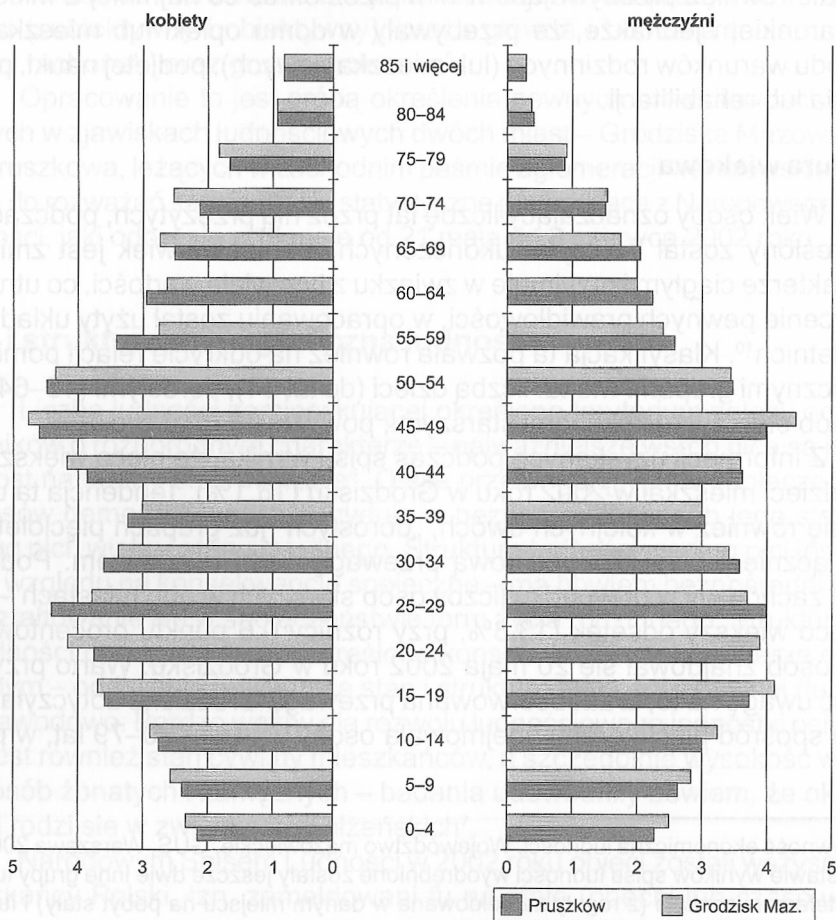
⁸ Aktywność ekonomiczna ludności. Województwo mazowieckie, GUS, Warszawa 2003. Na podstawie wyników spisu ludności wyodrębnione zostały jeszcze dwie inne grupy ludności: stale zamieszkała (z reguły zameldowana w danym miejscu na pobyt stały) i ludność rezydująca (stali mieszkańcy – z wyjątkiem osób przebywających poza miejscem zamieszkania przez okres co najmniej 12 miesięcy oraz osoby przybyłe z innego kraju lub miejsca i przebywające czasowo w danym miejscu przez co najmniej 12 miesięcy). W opracowaniu niniejszym dane liczbowe mówiące o ludności dotyczą kategorii ludności faktycznie zamieszkałej.

⁹ Ustalono go poprzez porównanie pełnej daty urodzenia z dniem przeprowadzenia spisu, tj. dniem krytycznym 20 maja 2002 roku.

¹⁰ Zob.: F. Stokowski, *Podstawy*, op. cit., s. 40.

¹¹ Tamże, s. 41.

stałych zaś trzech – odsetki mieszkających w obu miastach osób starszych były identyczne. Większy udział najmłodszej i najstarszej biologicznej grupy wiekowej w Grodzisku miał swoje konsekwencje w postaci mniejszej liczby mieszkających w tym mieście osób dorosłych. Tak jak w poprzednich przypadkach różnice w odsetkach nie były znaczące i sięgały 2 punktów procentowych, tym razem jednak na korzyść Pruszków (rys. 1).

Wykres 1. Struktura ludności według wieku i płci (w % ogółu). Stan na 20 maja 2002 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS¹².

¹² Wszystkie zamieszczone tabele i wykresy zostały opracowane na podstawie publikacji: Podstawowe informacje ze spisów powszechnych. Gmina miejsko-wiejska Grodzisk Mazowiecki oraz Gmina miejska Pruszków, GUS, Warszawa 2003.

„Zgodnie z powszechnie występującą prawidłowością demograficzną zbiorowość kobiet jest starsza od zbiorowości mężczyzn. Wyraża się to większym udziałem chłopców w całej zbiorowości mężczyzn w stosunku do analogicznego udziału dziewczynek wśród kobiet i odwrotnymi relacjami w starszych grupach wiekowych”¹³. Nie można zapomnieć o jeszcze jednym, bardzo istotnym z demograficznego punktu widzenia zjawisku, a mianowicie o relatywnie wysokim odsetku osób starszych w obu miastach. Sięgnął on bowiem granicy 16% (w Grodzisku nawet nieznacznie ją przekroczył), a to, zgodnie z zaleceniami OECD, oznacza że społeczeństwa obydwu miast uznaje się za starzejące.

Zaobserwowane zjawiska znajdują swoje potwierdzenie w ekonomicznej strukturze ludności. Określenie ilości posiadanych przez daną jednostkę terytorialną zasobów siły roboczej (liczby osób zdolnych do podjęcia pracy) wymaga wyodrębnienia trzech kolejnych, nieco innych grup wiekowych. Określono zatem:

- wiek przedprodukcyjny (0–17 lat),
- wiek produkcyjny, dla mężczyzn 18–64 lata, dla kobiet 18–59 lat, w ramach którego określono wiek mobilny (18–44 lata dla obu grup) i niemobilny (45–64 lata mężczyźni i 45–59 lat kobiety),
- wiek poprodukcyjny – mężczyźni 65 lat i więcej, kobiety 60 lat i więcej.

W Grodzisku nadal większy był niż w Pruszkowie udział osób młodych (w wieku przeprodukcyjnym) – o ponad 1 punkt procentowy, przy czym znacznie większa różnica obserwowana była w populacji chłopców. Męska dominacja utrzymywała się również w kolejnej grupie, jednakże wyższy procent osób zdolnych do pracy przebywał w roku 2002 w Pruszkowie (różnica ok. 1,5 punktu procentowego). W przypadku grupy osób w wieku poprodukcyjnym wartości odsetka w obu miastach były do siebie zbliżone (zobacz tabela 1, wykres 2). Zwraca jednak uwagę wyraźna dysproporcja płci osób w wieku poprodukcyjnym – w obu miastach liczba kobiet była dwukrotnie wyższa niż mężczyzn, co związane jest z prawidłowością demograficzną, a mianowicie z nadumieralnością mężczyzn w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym¹⁴.

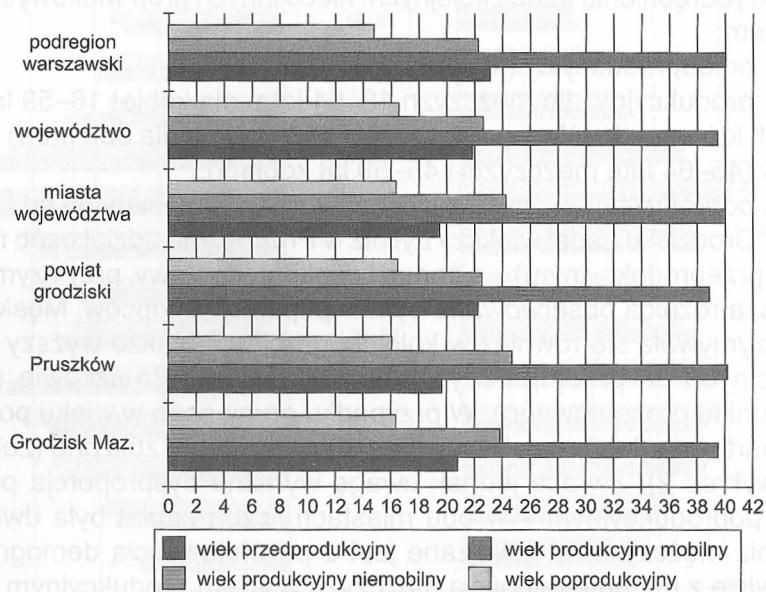
Zaobserwowane w obydwu miastach zjawiska nie odbiegały zasadniczo od procesów zachodzących w innych miastach podregionu warszawskiego oraz województwa – różnice mieszczą się w granicach 2–3 punktów procentowych we wszystkich grupach wiekowych.

¹³ F. Stokowski, *Przemiany...*, op. cit., s. 77.

¹⁴ W. Kondrat, W. Rakowski, *Prognoza demograficzna województwa stołecznego do roku 2000*, „Kronika Warszawy” nr 3/4 z roku 1990, s. 76.

Tabela 1. Ludność Grodziska i Pruszkowa z uwzględnieniem płci i ekonomicznych grup wiekowych

Wyszczególnienie	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
	Grodzisk Maz.			Pruszków		
Ludność w wieku (w liczbach bezwzględnych)						
Razem	25 802	12 073	13 729	54 505	25 453	29 052
Struktura ludności (w odsetkach)						
W wieku						
przedprodukcyjnym	20,7	23,0	18,6	19,4	21,4	17,7
produkcyjnym	63,1	66,8	60,0	64,7	68,0	61,7
w tym: mobilnym	39,3	41,0	37,7	40,1	41,9	38,4
niemobilnym	23,9	25,8	22,2	24,6	26,1	23,3
poprodukcyjnym	16,2	10,1	21,5	16,0	10,6	20,6

Wykres 2. Ludność Grodziska i Pruszkowa według ekonomicznych grup wiekowych na tle województwa i regionu warszawskiego (w % ogółu)

Relacje między wiekowymi, zarówno biologicznymi, jak i ekonomicznymi grupami ludności omówione powyżej, mają swoje bezpośrednie odbicie w wysokości wskaźnika obciążenia ekonomicznego¹⁵. W Grodzisku na 100 osób

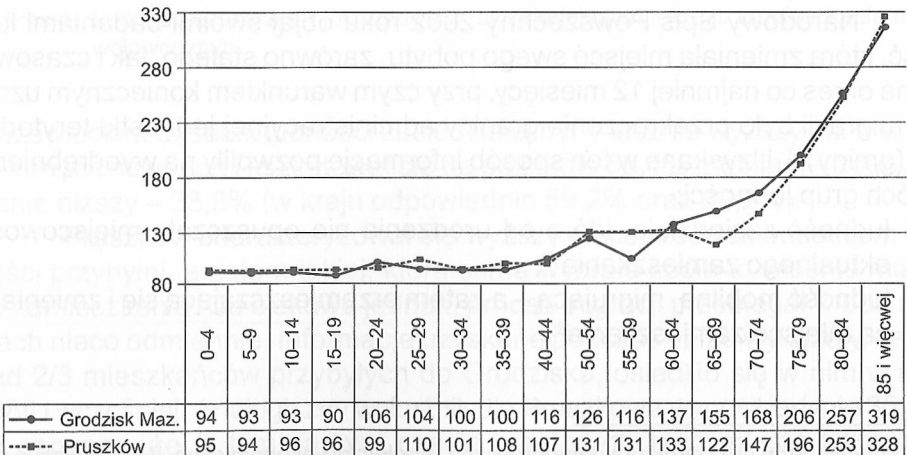
¹⁵ Wskaźnik obciążenia ekonomicznego podaje liczbę dzieci bądź też osób starych albo wreszcie ogólną liczbę osób w wieku nieprodukcyjnym przypadających średnio na 100 (lub 1000) osób w wieku produkcyjnym.

zdolnych do pracy przypadają 58 osób w wieku nieprodukcyjnym i było to o 3 osoby więcej niż w Pruszkowie i 4 w województwie mazowieckim. Wyraźna dysproporcja płci w najstarszej grupie wiekowej również wpłynęła na wysokość wskaźnika – w Grodzisku było w niej o 5 kobiet więcej niż w Pruszkowie.

Struktura ludności według płci

Do analizy struktury ludności według płci powszechnie stosowany jest współczynnik feminizacji¹⁶. W obu analizowanych miastach miał on w 2002 roku wartość równą 114 i był znacznie wyższy zarówno od współczynnika krajowego (106), wojewódzkiego (108), jak i podregionu warszawskiego (107).

Jedną z zasadniczych prawidłowości demograficznych jest przewaga urodzeń chłopców na dziewczętami – zjawisko to widoczne było w obydwu miastach¹⁷. Konsekwencje tego zjawiska mają swoje bezpośrednie odbicie w częściowych, obliczonych dla 5-letnich grup wiekowych, wskaźników feminizacji. Wskazują one, ile kobiet w danej grupie wiekowej przypadało na 100 mężczyzn w analogicznym wieku. W czterech najmłodszych grupach (od 0 do 19 lat) w Grodzisku wysokość wskaźnika wahała się w granicach 90–106, zaś w Pruszkowie była nieco wyższa, nie przekraczając jednak granicy 99 (zobacz wykres 3). Jest to oczywiście wyrazem wspomnianej wcześniej biologicznej prawidłowości demograficznej w strukturze urodzeń.

Wykres 3. Liczba kobiet przypadająca na 100 mężczyzn z uwzględnieniem grup wiekowych

¹⁶ F. Stokowski, *Podstawy...*, op.cit., s. 39. Współczynnik feminizacji to iloraz liczby kobiet do liczby mężczyzn, wyrażający liczbę kobiet, jaka przypada średnio na 100 (lub 1000) mężczyzn. Relacja odwrotna to współczynnik maskulinizacji.

¹⁷ F. Stokowski, *Podstawy...*, op. cit., s. 62.

W kolejnych grupach wiekowych dominacja męska zaczynała stopniowo się zmniejszać, przy czym dalej nieco wyższe wartości notowane były w Pruszkowie. Porównanie wskaźników pokazuje, że wyrównanie się relacji płci miało miejsce w Pruszkowie w 34 roku życia, w Grodzisku natomiast zjawisko to utrzymywało się jeszcze w następnej grupie wiekowej (do 39 lat). W kolejnych, coraz starszych grupach wieku, w obydwu miastach następowała wyraźna dominacja kobiet. Początkowo przewaga ta była niewielka – wskaźniki wahały się od 108 w Pruszkowie (35–39 lat) do 110 w Grodzisku (40–44 lata). W starszych grupach wiekowych różnice były znacznie większe, przybierając na sile w najstarszych grupach wiekowych. Co ciekawe, zmieniły się również relacje pomiędzy miastami – począwszy od 60 roku życia ludności, wartości częściowych wskaźników feminizacji większe były w Grodzisku i dopiero w ostatniej grupie wiekowej przewagę miał znowu Pruszków. Cztery ostatnie grupy wiekowe (w Grodzisku nawet pięć) charakteryzują się znaczną dysproporcją w relacjach obu płci. Począwszy od 65 (w Pruszkowie od 70) roku życia rysowała się bardzo wysoka przewaga kobiet – od 155 Grodzisku aż do 328 w Pruszkowie w najstarszej grupie (85 lat i więcej). Zaobserwowane powyżej prawidłowości nie odbiegają w zasadniczy sposób od procesów zachodzących w całym województwie.

Struktura ludności według stopnia zasiedziałości

Narodowy Spis Powszechny 2002 roku objął swoimi badaniami ludność, która zmieniała miejsce swego pobytu, zarówno stałego, jak i czasowego na okres co najmniej 12 miesięcy, przy czym warunkiem koniecznym uznania migracji było przekroczenie granicy administracyjnej jednostki terytorialnej (gminy)¹⁸. Uzyskane w ten sposób informacje pozwoliły na wyodrębnienie dwóch grup ludności:

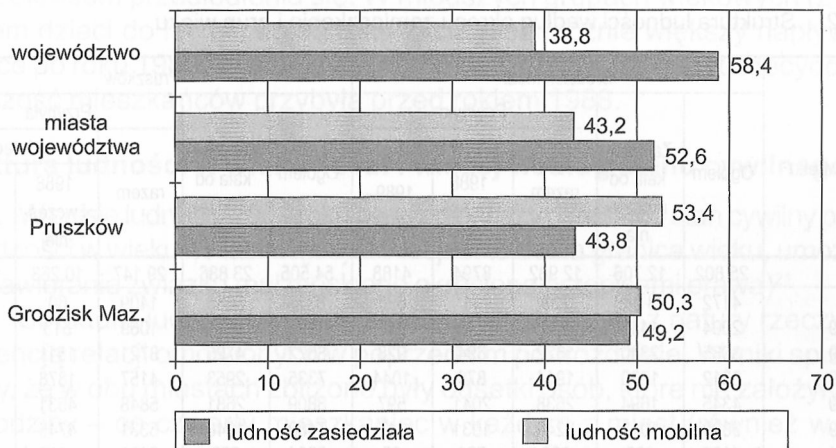
- ludność zasiedziałą, która od urodzenia nie opuszczała miejscowości aktualnego zamieszkania¹⁹,
- ludność mobilną, migrującą – a zatem przemieszczającą się i zmieniającą miejsce zamieszkania²⁰.

¹⁸ Ludność. Stan oraz struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna. Województwo mazowieckie. GUS, Warszawa 2003, s. 53.

¹⁹ Nie były przy tym uwzględniane przerwy spowodowane zasadniczą służbą wojskową, przebywaniem w zakładach karnych, za granicą w misjach dyplomatycznych oraz w innych miejscach z powodu działań wojennych i misji wojskowych.

²⁰ Za ludność przybyłą uznawane były także osoby, które powracały do miejsca swego zamieszkania po co najmniej rocznym pobycie poza nim, z pominięciem oczywiście przyczyn wyjazdu wymienionych wcześniej.

Na podstawie informacji uzyskanych ze spisu określić można liczbę osób, które nie opuściły swojego aktualnego miejsca zamieszkania od urodzenia. Bardziej zasiedziała okazała się ludność Grodziska, bowiem niemal połowa mieszkańców (49,2%) urodziła się w tym mieście i w nim zdecydowała się pozostać na stałe – w Pruszkowie odsetek ten był blisko 6 punktów procentowych niższy. Trzeba w tym miejscu nadmienić, że w województwie

Wykres 4. Ludność Grodziska i Pruszkowa z uwzględnieniem okresu zamieszkania na tle województwa

mazowieckim odsetek ludności zasiedziały był znacznie wyższy niż w analizowanych miastach i kształtował się na poziomie 58,4% mobilnej – zdecydowanie niższy – 38,8% (w kraju odpowiednio 59,2% oraz 39,2%).

Pruszków charakteryzował się wyższym niż Grodzisk odsetkiem ludności przybyłej, a zatem takiej, która sama wybrała sobie to właśnie miasto do zamieszkania. Co ciekawe jednak, proces migracji przebiegał w obu miastach nieco odmiennie. Informacje uzyskane podczas spisu wykazały, że ponad 2/3 mieszkańców przybyłych do Grodziska, osiedliło się w nim w roku 1988 i wcześniej. Analogiczny wskaźnik dla Pruszkowa wynosił jedynie 35,3%, co oznacza, że w tym samym czasie przybył do tego miasta tylko co 3 z migrantów wykazanych w spisie – a zatem niemal 2/3 ludności mobilnej zamieszkałej w roku 2002 roku w Pruszkowie przybyło do niego po roku 1989. Najwyższy odsetek ludności mobilnej zanotowany został dla ludności w wieku 40–59 lat (niemal 40%) oraz w najstarszej grupie wiekowej, gdzie nieznacznie przekroczył wartość 18% w każdym z miast.

Odsetek osób zasiedziały w każdym z analizowanych miast był wyraźnie uzależniony od wieku. Najwięcej osób zasiedziały pochodziło z najmłodszej grupy wiekowej (ponad 80% dzieci do lat 14 mieszkało w mieście, w którym się urodziło). W kolejnych grupach wiekowych wysokość wskaźnika systematycznie spadała – w wieku 60–64 lata tylko co czwarta osoba w Grodzisku i co piąta w Pruszkowie mieszkały w nich od urodzenia (tabela 2).

Tabela 2. Struktura ludności według okresu zamieszkania i grup wieku

Grupy wieku	Grodzisk Maz.					Pruszków				
	Ogółem	Zamieszkała od urodzenia	Przybyła			Ogółem	Zamieszkała od urodzenia	Przybyła		
			razem	w latach				razem	w latach	
				1988 i wcześniej	1989–2000				1988 i wcześniej	1989–2000
Ogółem	25 802	12 706	12 982	8794	4188	54 505	23 886	29 147	10 263	18 884
0–14	4172	33 396	739	41	698	8311	6686	1409	60	1349
15–19	2004	1463	530	273	257	3995	2841	1069	513	556
20–29	3985	2340	1622	694	928	8672	4725	3721	1511	2210
30–39	3312	1390	1914	870	1044	7335	2953	4157	1878	2279
40–49	4345	1694	2638	2041	597	8809	2681	5848	4531	1317
50–59	3300	1043	2248	1931	317	7489	1946	5331	4745	586
60–64	1197	305	889	794	95	2804	578	2168	1982	186
65 i więcej	3487	1075	2402	2150	252	7090	1476	5444	5043	401
W odsetkach										
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
0–14	16,2	26,7	5,7	0,5	16,7	15,3	28,0	4,8	0,3	15,2
15–19	7,8	11,5	4,1	3,1	6,1	7,3	11,9	3,7	2,5	6,3
20–29	15,4	18,4	12,5	7,9	22,2	15,9	19,8	12,8	7,5	24,9
30–39	12,8	10,9	14,7	9,9	24,9	13,5	12,4	14,3	9,3	25,7
40–49	16,8	13,3	20,3	23,2	14,3	16,2	11,2	20,1	22,4	14,8
50–59	12,8	8,2	17,3	22,0	7,6	13,7	8,2	18,3	23,4	6,6
60–64	4,6	2,4	6,8	9,0	2,3	5,1	2,4	7,4	9,8	2,1
65 i więcej	13,5	8,5	18,5	24,5	6,0	13,0	6,2	18,7	24,9	4,5
W % ogółem										
Ogółem	100,0	49,2	50,3	67,7 ^a	32,3 ^a	100,0	43,8	53,5	35,2 ^a	64,8 ^a
0–14	100,0	81,4	12,7	5,6	94,4	100,0	80,5	17,0	4,3	95,7
15–19	100,0	73,0	26,5	51,5	48,5	100,0	71,1	26,8	48,0	52,0
20–29	100,0	58,7	40,7	42,8	47,2	100,0	54,5	42,9	40,6	59,4
30–39	100,0	42,0	57,8	45,5	54,5	100,0	40,3	56,7	45,2	54,8
40–49	100,0	39,0	60,7	77,4	22,6	100,0	30,4	66,4	77,5	23,5
50–59	100,0	31,6	68,1	85,9	14,1	100,0	26,0	71,2	89,0	11,0
60–64	100,0	25,5	74,3	89,3	10,7	100,0	20,6	77,3	91,4	8,6
65 i więcej	100,0	30,8	68,9	89,5	10,5	100,0	20,8	76,8	92,6	7,4

^a – Jako wielkość ludności ogółem (czyli wartość 100%) przyjęta została ludność przybyła, a nie jak w dotychczasowych obliczeniach ludność zamieszkująca dane miasto ogółem.

Stwierdzić zatem można, że w młodszych grupach wiekowych przeważała ludność zamieszkała od urodzenia, natomiast wraz ze wzrostem wieku zwiększała się liczba osób przybyłych do każdego z miast – ponad połowa osób powyżej 30 roku życia to ludność napływowa. Podobne tendencje miały miejsce w całym województwie, przy czym ponad połowę ludności przybytej stanowiły osoby nieco starsze – powyżej 40 roku życia. Wyniki spisu pokazały również, że struktura wieku ludności przybytej do obydwu miast związana była z okresem przesiedlenia się. W młodszych grupach wiekowych (z pominięciem dzieci do lat 14) do 39 roku życia nieznacznie większy napływ miał miejsce po roku 1989. W starszych natomiast, do swoich miast zdecydowana większość mieszkańców przybyła przed rokiem 1988.

Struktura ludności w wieku 15 lat i więcej według stanu cywilnego

W spisie ludności 2002 roku po raz pierwszy określono stan cywilny prawny dla ludności w wieku 15 lat i więcej (15 lat jest to dolna granica wieku, umożliwiająca zawieranie związku małżeńskiego określona przepisami prawa)²¹.

Struktura ludności według stanu cywilnego była z natury rzeczą konsekwencją relacji omówionych w poprzednim podrozdziale. Wyniki spisu wykazały, że w obu miastach zbliżone były odsetki osób, które nie założyły jeszcze rodziny – co czwarty mieszkaniec w każdym z miast (również w województwie) pozostawał w stanie wolnym, przy czym odsetek panien był znacznie niższy niż kawalerów i stanowił około 23% omawianej populacji (w województwie 23,4%). Różnica ta wynikała ze zróżnicowania wieku zawierania małżeństw – w chwili zawarcia ślubu kobiety są przeciętnie o dwa lata młodsze od mężczyzn²².

Dominacja mężczyzn widoczna była również wśród osób, które zawarły związek małżeński – wskaźnik kształtował się w granicach od 61,7% w Grodzisku do 61,9% w Pruszkowie (59,7% w województwie). Analogiczny wskaźnik w populacji kobiet był niższy o ponad 8 punktów procentowych w każdym z miast (w województwie jedynie o niespełna 5). Ta z kolei różnica

²¹ Stan faktyczny określany był w sposób wtórny na podstawie charakteru związku, w jakim faktycznie znajdowały się badane osoby – umożliwiło to wyodrębnienie par tworzących związki partnerskie oraz grupę żonatych (zameżnych) nie pozostających w związkach małżeńskich. Na podstawie obowiązujących przepisów prawa wyodrębniono dodatkowo grupę osób separowanych prawnym orzeczeniem sądu. Ponieważ jednak sądy orzekają separacje od 2000 roku, grupa takich osób była bardzo nieliczna i nie została wykazana w przypadku obydwu analizowanych miast.

²² Raport z wyników spisów powszechnych. Województwo mazowieckie, GUS, Warszawa 2003, s. 24.

związana jest ze wspomnianą już wcześniej prawidłowością demograficzną – z wyższą umieralnością mężczyzn, powodującą owdowienia kobiet²³.

Tabela 3. Ludność Grodziska i Pruszkowa według stanu cywilnego prawnego i płci

Wyszczególnienie	Grodzisk Maz.			Pruszków		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
Liczba ludności (liczby bezwzględne)						
Ogółem	21 630	9912	11 718	46 194	21 180	25 014
kawaler / panna	5596	2994	2602	11 935	6172	5763
żonaty / zamężna	12 361	6114	6247	26 487	13 112	13 375
wdowiec / wdowa	2346	326	2020	4520	695	3825
rozwidziony	1268	457	811	2926	1047	1879
pozostały	59	21	38	326	154	172
Struktura ludności (w %)						
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
kawaler / panna	25,9	30,2	22,2	25,8	29,1	23,0
żonaty / zamężna	57,2	61,7	53,3	57,3	61,9	53,5
wdowiec / wdowa	10,9	3,3	17,2	9,8	3,3	15,3
rozwidziony	5,9	4,6	6,9	6,3	4,9	7,5
pozostały	0,3	0,2	0,3	0,7	0,7	0,3

W przypadku grupy osób owdowiałych widoczna była znaczna dysproporcja. W dwu miastach różnica między mężczyznami a kobietami była ponad pięciokrotna (tabela 3), przy czym znacznie większy odsetek owdowiałych kobiet zanotowany został w Grodzisku (17,2%). Wskaźnik ten był również znacznie większy niż odsetek wdów w województwie, wynoszący 15,8%. Zapewne duże znaczenie miał w tym przypadku fakt, że w Grodzisku mieszkał relatywnie duży odsetek osób w wieku 60 lat i więcej. Znacznie mniejsze różnice obserwowane były w przypadku osób rozwiedzionych, ale i tu w obu miastach odsetek mężczyzn był około 1/3 niższy od udziału kobiet. Mimo że rozwiedzeni stanowili stosunkowo nieliczną grupę w obu miastach, wyniki w nich uzyskane były wyższe niż w województwie (3,7% mężczyzn i 5,5% kobiet). Można domniemywać, że przewaga kobiet powodowała, że rozwiedzione (i owdowiałe) kobiety miały mniejsze szanse ponownego wstąpienia w związek małżeński niż mężczyźni.

²³ Tamże, s. 24.

Struktura ludności według cech społecznych

Oprócz płci i wieku Narodowy Spis Powszechny uwzględniał również wiele innych cech, które zalicza się do zespołu cech społecznych, a które są bardzo istotne z punktu widzenia ludnościowego. Wykształcenie jest jednym z elementów jakości rynku pracy danego terenu: wykształcone społeczeństwo sprawniej działa i wykorzystuje zdobytą w trakcie nauki wiedzę oraz posiadane umiejętności. Struktura gospodarstw domowych wynika bezpośrednio z przemian w strukturze demograficznej i jest jednocześnie podstawowym źródłem informacji o warunkach bytu ludności. Gospodarstwa domowe umożliwiają również realizację ekonomicznych funkcji rodziny: wytwarzania dóbr, aktywizacji zawodowej, wydatkowania dochodów oraz spożycia dóbr i usług, zaspokajających potrzeby jej członków²⁴.

Wykształcenie ludności 13 lat i więcej

Wykształcenie jest jednym z czynników wpływających na rozwój społeczno-gospodarczy. Wiedział o tym Jan Zamoyski, który już w roku 1600 w Akcie Fundacyjnym Akademii Zamojskiej napisał: „takie zwykły być Rzeczypospolite, jakie są obyczaje i wykształcenie obywateli”²⁵. Jest to oczywiście wpływ pośredni, wpływa bowiem na mobilizację społeczną i przedsiębiorczość lokalną – bez odpowiedniego poziomu wykształcenia czynniki te mogłyby działać słabiej lub też nie zostałyby uruchomione w ogóle²⁶.

Spis powszechny jest jedynym badaniem dostarczającym informacji na temat wykształcenia ludności. W 2002 roku za poziom wykształcenia uważano „najwyższy ukończony cykl kształcenia w szkole lub szkolenia w innym trybie i formie, uznany zgodnie z obowiązującym systemem szkolnictwa”²⁷. Podstawą zaliczenia wykształcenia do określonego poziomu było uzyskanie świadectwo lub dyplom ukończenia szkoły. Badaniem poziomu wykształcenia objęto ludność w wieku 13 lat i więcej (po ukończeniu 6-letniej szkoły podstawowej).

W roku 2002 w Grodzisku 26,9% ludności 13 lat i więcej posiadało wykształcenie podstawowe, przy czym ponad 1/3 osób z tym wykształce-

²⁴ *Wielka encyklopedia PWN*, red. nac. J. Wojnowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, tom 10, s. 316.

²⁵ Cytat za: J. Bralczyk, *Leksykon zdań polskich*, Świat Książki, Warszawa 2004, s. 280.

²⁶ J.T. Hryniewicz, *Endogenne i egzogenne czynniki rozwoju gospodarczego gmin i regionów*, „Studia Lokalne i Regionalne” nr 2, Warszawa 2000, s. 54.

²⁷ Podstawowe informacje ze spisów powszechnych. Gmina miejsko-wiejska Grodzisk Mazowiecki, GUS, Warszawa 2003, s. XVII.

niam stanowiła młodzież do 19 roku życia²⁸. Nieznacznie niższy (o 5 punktów procentowych) był udział osób z najstarszej grupy wiekowej. W Pruszkowie procent osób z wykształceniem podstawowym (ukończonym i nieukończonym) był o niespełna 3 punkty procentowe niższy niż w Grodzisku (tabela 4), większa była również różnica między najmłodszymi a najstarszymi mieszkańcami Pruszkowa – sięgała ona 10,5 punktu procentowego na korzyść osób starszych (ich udział wynosił 28,1%).

Tabela 4. Struktura ludności Grodziska i Pruszkowa według wykształcenia i płci na tle województwa²⁹

Wyszczególnienie	Ogółem	Poziom wykształcenia w odsetkach						
		wyższe	police- alne	ogólno- kształ- cące	średnie zawodo- we	zasad- nicze zawo- dowe	podsta- wowe ukoń- czone	podsta- wowe nieukoń- czone
Grodzisk ogółem	22 248	12,1	12,1	12,1	12,1	12,1	12,1	12,1
mężczyźni	10 233	11,4	11,4	11,4	11,4	11,4	11,4	11,4
kobiety	12 015	12,7	12,7	12,7	12,7	12,7	12,7	12,7
Pruszków ogółem	47 521	14,4	14,4	14,4	14,4	14,4	14,4	14,4
mężczyźni	21 888	14,1	14,1	14,1	14,1	14,1	14,1	14,1
kobiety	25 633	14,6	14,6	14,6	14,6	14,6	14,6	14,6
Województwo ogółem	4 386 053	13,8	13,8	13,8	13,8	13,8	13,8	13,8
mężczyźni	2 084 353	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3
kobiety	2 301 700	14,2	14,2	14,2	14,2	14,2	14,2	14,2
Miasta ogółem	2 897 869	18,4	18,4	18,4	18,4	18,4	18,4	18,4
mężczyźni	1 345 134	18,5	18,5	18,5	18,5	18,5	18,5	18,5
kobiety	1 552 735	18,2	18,2	18,2	18,2	18,2	18,2	18,2

Takie ukształtowanie się relacji ma swoje uzasadnienie w strukturze wiekowej obu miast. W 2002 roku Grodzisk miał relatywnie wyższy odsetek dzieci niż Pruszków, a zatem większy był ich udział w najniższej kategorii wykształcenia. W obu miastach procent dzieci w ogóle społeczeństwa był

²⁸ Jest to wykształcenie osiągnięte po ukończeniu liczby lat nauki wymaganej w danym okresie do ukończenia szkoły podstawowej (w najstarszych grupach – 7 klas, najmłodszych – 6 klas, pozostali natomiast 8 klas), szkoły przysposabiającej do pracy zawodowej w zakresie 6–8 klasy szkoły podstawowej oraz po ukończeniu szkoły artystycznej I stopnia realizującej program szkoły podstawowej.

²⁹ W analizie struktury wykształcenia pominięta została grupa osób o nieokreślonym poziomie wykształcenia – dlatego suma składników nie daje w efekcie pełnych 100%.

wyższy niż analogiczny wskaźnik osób starszych, dlatego też ich udział w tej kategorii wykształcenia był większy. Wśród posiadających wykształcenie podstawowe więcej było kobiet – zarówno w przypadku Grodziska, jak i Pruszkowa odsetek ich był o 3 punkty procentowe wyższy niż mężczyzn.

Wykształcenie ponadpodstawowe posiadało w 2002 roku w Grodzisku 72,7% ludności w wieku 13 lat i więcej, przy czym odsetek co najmniej średniego wykształcenia sięgał 53,9%. W Pruszkowie wskaźniki były jeszcze wyższe i wynosiły odpowiednio 74,4% i 58,4%. Relatywnie wysoki był w Grodzisku udział osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym – ma to zapewne bezpośredni związek ze stosunkowo dużą liczbą szkół tego typu na terenie miasta – w Grodzisku istniało w 2002 roku aż 5 tego typu placówek, podczas gdy w Pruszkowie jedynie 2³⁰. Odsetek osób z wykształceniem zawodowym systematycznie rósł wraz z wiekiem – w grupie osób 40–49 lat deklarowała je co czwarta osoba w każdym z miast. Ta kategoria wykształcenia wyraźnie została zdominowana przez mężczyzn, których odsetek był prawie dwukrotnie większy niż kobiet – co czwarty mieszkaniec płci męskiej Grodziska i co piąty Pruszkowa skończył zasadniczą szkołę zawodową.

Najwięcej osób w obu miastach posiadało wykształcenie średnie – aż 41,8% mieszkańców Grodziska oraz 44,1% Pruszkowa. W tej kategorii wykształcenia mieszcili się absolwenci szkół policealnych, ogólnokształcących i zawodowych³¹. Najmniej osób kończyło szkoły policealne – w obydwu miastach odsetek osób wynosił około 5,5%. Co czwarty mieszkaniec każdego z miast miał wykształcenie średnie zawodowe, przy czym było ono równomiernie rozłożone wśród ludności dorosłej między 20 a 59 rokiem życia. Dwukrotnie mniej osób posiadało wykształcenie ogólnokształcące, przy czym nieco większy odsetek mieszkańców zanotowany został w Pruszkowie. Najwięcej osób z tym wykształceniem to osoby młode – co trzeci mieszkaniec każdego z miast z wykształceniem ogólnokształcącym należał do grupy między 20 a 29 rokiem życia. Wyższy był udział mężczyzn z wykształceniem zawodowym (24,8% Grodzisk, 29,4% Pruszków), a różnica w stosunku do analogicznego wskaźnika dla kobiet sięgała 5,5 punktu procentowego.

³⁰ Jest to wykształcenie zdobyte w ramach szkół zasadniczych lub rolniczych, szkół przysposobienia zawodowego (lub rolniczego) oraz korespondencyjnego kursu rolniczego o poziomie szkoły zasadniczej, zakończone zdobyciem tytułu robotnika wykwalifikowanego.

³¹ Wykształcenie średnie ogólnokształcące i średnie zawodowe (w ramach technikum, liceum zawodowego lub technicznego) może być ukończone uzyskaniem matury, która umożliwia dalsze kształcenie na studiach wyższych lub szkołach pomaturalnych. Taki sam poziom wykształcenia mają absolwenci wymienionych szkół średnich, nie zdający jednak egzaminu dojrzałości – mogą oni kontynuować naukę w szkołach policealnych nie wymagających matury i w ten sposób uzyskać kwalifikacje zawodowe.

Tabela 5. Poziom wykształcenia ludności Grodziska i Pruszkowa w wieku 13 lat według wieku³²

Wyszczególnienie	Grodzisk Maz.					Pruszków				
	Ogółem	w tym				Ogółem	w tym			
		wyższe	średnie ¹	zasadnicze zawodowe	podstawowe ²		wyższe	średnie ¹	zasadnicze zawodowe	podstawowe ²
Ogółem	22 248	2691	9313	4178	5887	47 521	6833	20 946	7611	11 377
19 lat i mniej	2622	–	363	147	2080	5322	–	699	226	4387
20–29	3985	728	2222	688	320	8672	1738	5108	1201	595
30–39	3312	689	1602	809	188	7335	1649	3842	1429	409
40–49	4345	549	2145	1128	477	8809	1410	4414	1986	782
50–59	3300	349	1500	808	624	7489	1057	3434	1553	1207
60–64	1197	148	456	178	408	2804	392	1123	432	804
65 i więcej	3487	228	1025	420	1790	7090	587	2326	784	3193
W odsetkach										
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
19 lat i mniej	11,8	–	3,9	3,5	35,3	11,2	–	3,3	3,0	38,6
20–29	17,9	27,1	23,9	16,5	5,4	18,3	25,4	24,4	15,8	5,2
30–39	14,9	25,6	17,2	19,4	3,2	15,4	24,1	18,3	18,8	3,6
40–49	19,5	20,4	23,0	27,0	8,1	18,5	20,6	21,1	26,1	6,9
50–59	14,8	13,0	16,1	19,4	10,6	15,8	15,5	16,4	20,4	10,6
60–64	5,4	5,5	4,9	4,3	6,9	5,9	5,7	5,4	5,7	7,1
65 i więcej	15,6	8,5	11,0	10,1	30,4	14,9	8,6	11,1	10,3	28,1
W % ogółem										
Ogółem	100,0	12,1	41,8	18,8	26,5	100,0	14,4	44,1	16,0	23,9
19 lat i mniej	100,0	–	13,8	5,6	79,3	100,0	–	13,1	4,3	82,4
20–29	100,0	18,3	55,8	17,3	8,0	100,0	20,0	58,9	22,4	6,9
30–39	100,0	16,6	48,4	24,4	5,7	100,0	22,5	52,4	19,5	24,8
40–49	100,0	12,6	49,4	26,0	11,0	100,0	16,0	50,1	22,6	8,9
50–59	100,0	10,6	45,5	24,5	18,9	100,0	14,1	45,9	20,7	16,1
60–64	100,0	12,4	38,1	14,9	34,1	100,0	14,0	40,1	15,4	28,7
65 i więcej	100,0	6,5	29,4	12,0	51,3	100,0	8,3	32,8	11,1	45,0

¹ – razem: policealne, ogólnokształcące i zawodowe,

² – w tym: ukończone, nieukończone i bez wykształcenia szkolnego.

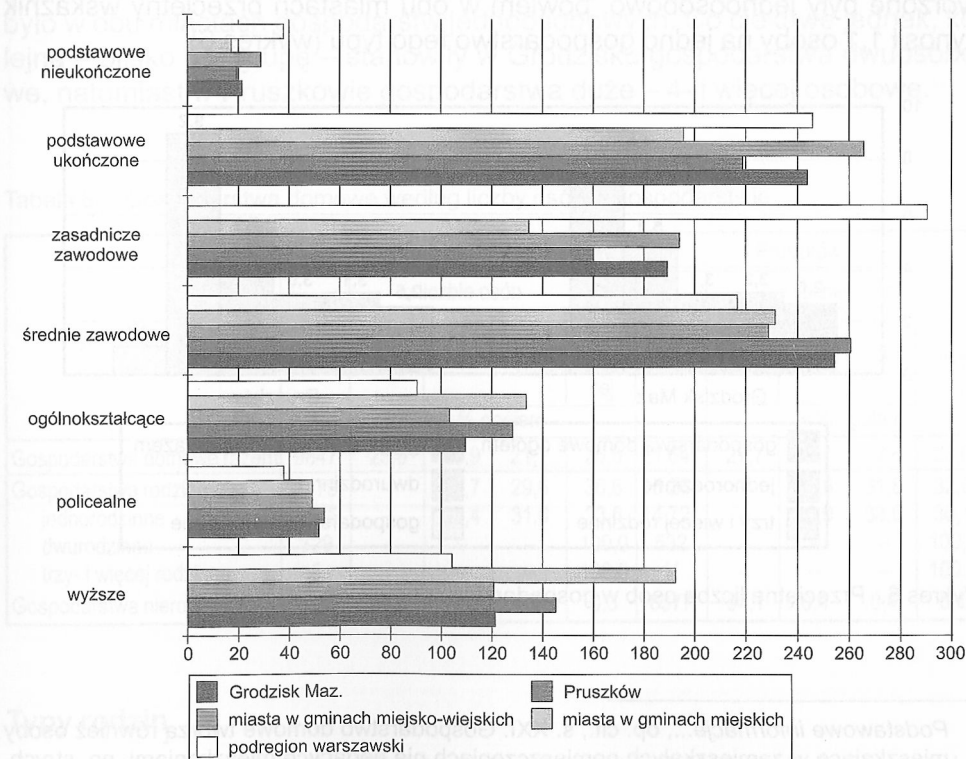
Wykształcenie wyższe miał co ósmy mieszkaniec w wieku 13 lat i więcej Grodziska i co siódmy Pruszkowa³³. Wykształcenie to bardzo wyraźnie związane

³² Dane dotyczące wykształcenia nie w pełni obrazują jego faktyczną sytuację. W momencie przeprowadzania spisu uczniowie ostatnich klas wszystkich typów szkół nie posiadali jeszcze świadectw ukończenia szkoły i w związku z tym zostali zaliczeni do niższego poziomu wykształcenia.

³³ Za osoby posiadające wykształcenie wyższe uznawane były zarówno osoby posiadające tytuł inżyniera lub licencjata (oraz dyplomowanego ekonomisty), magistra (magistra inżyniera) oraz lekarza, jak i osoby ze stopniem naukowym co najmniej doktora (doktor, doktor habilitowany i profesor).

było z wiekiem – odsetek osób w poszczególnych grupach malał wraz ze wzrostem wieku (tabela 5). Co ciekawe w Grodzisku wykształcenie wyższe miał większy w porównaniu z Pruszkowem odsetek liczby młodych osób do 39 roku życia.

Do porównania relacji osób posiadających poszczególne rodzaje wykształcenia w obu miastach oraz na terenie całego województwa wygodnie jest zastosować wskaźnik przeliczający liczbę osób w każdej grupie na 1000 mieszkańców danej jednostki administracyjnej. Otrzymane w ten sposób liczby pozwalają w obrazowy i prosty sposób określić relacje zachodzące w przestrzeni. Społeczeństwo Grodziska było relatywnie gorzej wykształcone niż mieszkańcy Pruszkowa. Mniej było w Grodzisku osób z wykształceniem co najmniej średnim, więcej natomiast z zasadniczym zawodowym i podstawowym. Kiedy jednak porównamy średnie wartości dla gmin miejskich (takich jak Pruszków) oraz miast w gminach miejsko-wiejskich (takich jak Grodzisk), okazuje się, że zachodzą w nich podobne relacje, a Grodzisk na tle miast ze swojej grupy wypada całkiem nieźle (wykres 5).

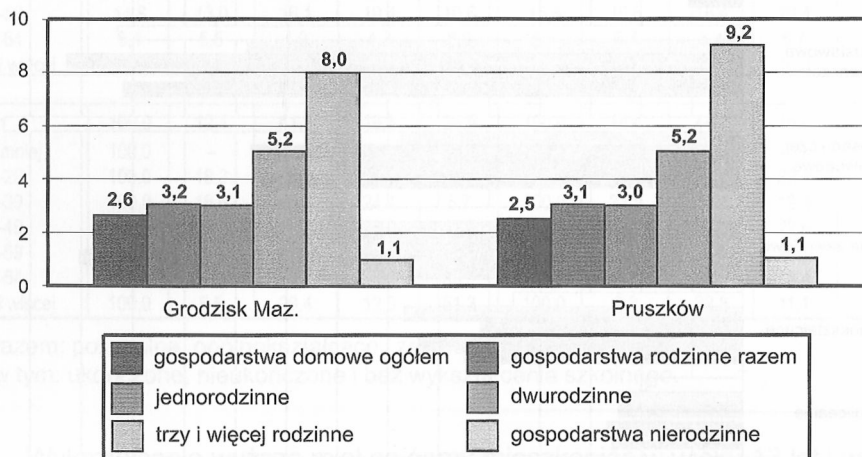
Wykres 5. Poziom wykształcenia ludności Grodziska i Pruszkowa (w przeliczeniu na 1000 mieszkańców) na tle innych miast województwa

Gospodarstwa domowe

Gospodarstwo domowe definiowane jest w spisach jako „zespół osób spokrewnionych lub niespokrewnionych, mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się”³⁴, co oznacza, że jeżeli osoba mieszka co prawda razem z innymi, ale samodzielnie się utrzymuje, tworzy oddzielne gospodarstwo domowe. Wyróżniono dwa typy gospodarstw:

- rodzinne (jedno-, dwu- lub wielorodzinne),
- nierodzinne (jedno- lub wieloosobowe).

W roku 2002 było 9847 gospodarstw domowych w Grodzisku i 21 641 w Pruszkowie. W ich skład wchodziło odpowiednio 25 758 i 53 991 osób. Wielkość gospodarstw domowych określona została średnią liczbą osób w gospodarstwie. W Grodzisku gospodarstwo domowe tworzyły przeciętnie 2,6 osoby, w Pruszkowie natomiast nieznacznie mniej – 2,5 osoby³⁵. Najliczniejsze były gospodarstwa trzy i więcej rodzinne w Pruszkowie, tworzone przeciętnie przez ponad 9 osób (w Grodzisku 8 osób). Gospodarstwa nierodzinne w większości tworzone były jednoosobowo, bowiem w obu miastach przeciętny wskaźnik wynosił 1,1 osoby na jedno gospodarstwo tego typu (wykres 6).

Wykres 6. Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym

³⁴ *Podstawowe informacje...*, op. cit., s. XXI. Gospodarstwo domowe tworzą również osoby mieszkające w zamieszkałych pomieszczeniach nie będących mieszkaniami, np. strych, barakowóz, przyczepa kempingowa, barka itp.

³⁵ Gospodarstwo domowe w miastach województwa tworzyło przeciętnie 2,4 osoby, w kraju zaś 2,6.

Biorąc pod uwagę liczbę osób tworzących gospodarstwo domowe sytuacja w obu miastach była zróżnicowana. W obu miastach przeważały małe gospodarstwa domowe, złożone z najwyżej dwóch osób, przy czym ich odsetek był nieco wyższy w Pruszkowie (różnica niemal o 3 punkty procentowe). Najczęściej w tym mieście występowały gospodarstwa jednoosobowe. W Grodzisku natomiast stosunkowo dużo było gospodarstw 4- i więcej osobowych (tabela 6).

Spśród wszystkich gospodarstw 7179 w Grodzisku i 15264 w Pruszkowie było tworzonych przez co najmniej jedną rodzinę. Zdecydowaną większość stanowiły gospodarstwa jednorodzinne, przy czym w Grodzisku ich udział w ogóle gospodarstw domowych był nieco wyższy niż w Pruszkowie (odpowiednio 69,5% i 68,0%). Wśród nich najczęściej spotykane były gospodarstwa dwuosobowe. Stosunkowo rzadko w obu miastach występowały natomiast gospodarstwa trzyrodzinne. Relatywnie duży był natomiast odsetek gospodarstw nierodzinnych, przy czym wyższy ich udział w ogóle gospodarstw domowych zanotowany został w Pruszkowie (29,5%). W tej grupie najwięcej było w obu miastach gospodarstw jednoosobowych. Co ciekawe jednak, kolejną – blisko 5% grupę – stanowiły w Grodzisku gospodarstwa dwuosobowe, natomiast w Pruszkowie gospodarstwa duże – 4- i więcej osobowe.

Tabela 6. Gospodarstwa domowe według liczby osób w gospodarstwie

Wyszczególnienie	Grodzisk					Pruszków				
	Ogółem	o liczbie osób				Ogółem	o liczbie osób			
		1	2	3	4 i więcej		1	2	3	4 i więcej
		w % ogółem					w % ogółem			
Gospodarstwa domowe razem	9847	25,6	25,9	21,7	26,8	21 641	27,7	26,7	22,6	23,0
Gospodarstwa rodzinne	7179	–	33,7	29,6	36,6	15 264	–	35,6	31,8	32,6
jednorodzinne	6845	–	35,4	31,0	33,6	14 721	–	36,9	33,0	30,1
dwurodzinne	329	–	–	–	100,0	532	–	–	–	100,0
trzy- i więcej rodzinne	5	–	–	–	100,0	11	–	–	–	100,0
Gospodarstwa nierodzinne	2668	94,6	4,7	0,5	0,3	6377	94,1	0,4	0,4	5,1

Typy rodzin

W ramach istniejących gospodarstw domowych wyodrębniono rodziny. Rodzina jest uniwersalną formą życia zbiorowego, którą zgodnie z nomenklaturą spisową tworzą „dwie lub większa liczba osób, które są związane

jako mąż i żona, wspólnie żyjący partnerzy lub jako rodzic i dziecko³⁶. Na tej podstawie wyróżniono kilka typów rodzin: pełną – małżeństwo lub partnerów z dziećmi i bez dzieci oraz niepełną – samotną matkę lub ojca z dziećmi³⁷. Definicja ta skonstruowana została zgodnie z podejściem strukturalnym i ma charakter wykluczający – rodzinę tworzą co prawda wspólnie mieszkający partnerzy, pod warunkiem jednak, że nie są to partnerzy homoseksualni.

Tabela 7. Rodziny w gospodarstwach domowych według typów rodzin

Wyszczególnienie	Grodzisk Maz.				Pruszków			
	Ogółem	w tym			Ogółem	w tym		
		małżeństwa razem	matki z dziećmi	ojcowie z dziećmi		małżeństwa razem	matki z dziećmi	ojcowie z dziećmi
Rodziny ogółem	7518	5764	1565	189	15 818	12 169	3235	414
W gospodarstwach domowych								
jednorodzinnych	6845	5329	1353	163	14 721	11 459	2882	380
dwurodzinnnych	658	424	209	25	1064	688	342	34
trzy- i więcej rodzinnych	15	11	3	1	33	22	11	–
W odsetkach ogółu								
Rodziny ogółem	100,0	76,7	20,8	2,5	100,0	76,9	20,5	2,6
W gospodarstwach domowych								
jednorodzinnych	100,0	77,9	19,8	2,4	100,0	77,8	19,6	2,6
dwurodzinnnych	100,0	64,4	31,8	3,8	100,0	64,6	32,1	3,2
trzy- i więcej rodzinnych	100,0	73,4	20,0	6,7	100,0	66,7	33,3	–

W 2002 roku liczba rodzin w Grodzisku wynosiła 7518, natomiast w Pruszkowie 15818. Wśród nich typem dominującym były małżeństwa z dziećmi, stanowiące ponad połowę wszystkich rodzin³⁸ (tabela 7 i wykres 7). Drugim pod względem liczebności typem rodziny – co czwarta w każdym z miast – były małżeństwa bez dzieci. Ich zbiorowość stanowiły przede wszystkim małżeństwa młode, które jeszcze nie miały dzieci oraz starsze, których dzieci już się usamodzielnily. Małżeństwa w zdecydowanej więk-

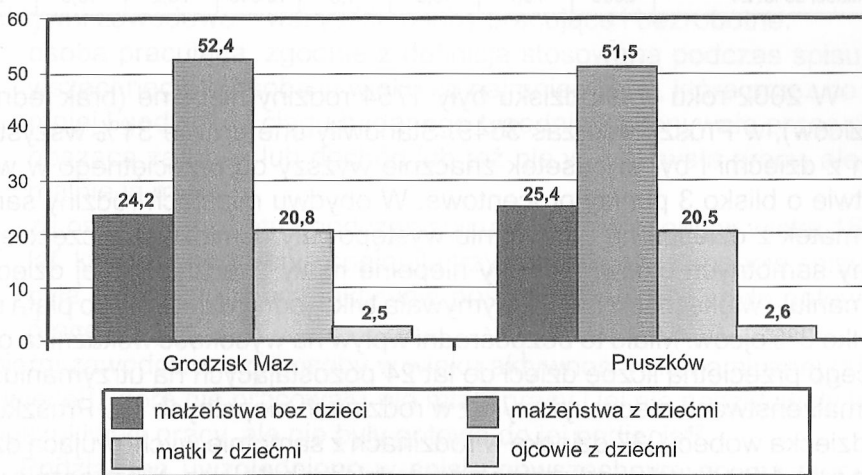
³⁶ *Podstawowe informacje...*, op. cit., s. XX.

³⁷ Dziecko to osoba w każdym wieku, która pozostaje w gospodarstwie domowym (lub przebywa w gospodarstwie zbiorowym) wraz z obojgiem lub jednym z rodziców. Do dzieci zalicza się również pasierbów i dzieci przysposobione.

³⁸ Wartości dla małżeństw obliczane są łącznie ze związkami partnerskimi.

szości tworzyły jednorodzinne gospodarstwa domowe – oznacza to, samodzielnie zamieszkiwało i prowadziło swoje gospodarstwo w Grodzisku 92,5% małżeństw, a w Pruszkowie o 1,7 punktu procentowego więcej. Gospodarstwa dwurodzinne prowadziło w Pruszkowie jedynie 5,7% małżeństw, w Grodzisku zaś nieznacznie więcej – 7,4%.

Relatywnie duży był udział rodzin niepełnych, zwłaszcza matek z dziećmi, bowiem co piąta rodzina w każdym z miast należała do tego właśnie typu. Podobnie jak w przypadku małżeństw zdecydowana większość rodzin niepełnych prowadziła gospodarstwa domowe jednorodzinne – odsetek był jednak nieco niższy i wahał się w granicach od 86,4% w Grodzisku do 89,4% w Pruszkowie. Generalnie struktura rodzin w obydwu miastach nie odbiegała w znaczący sposób od struktury rodzin zarówno w województwie, jak też i w całym kraju.

Wykres 7. Struktura rodzin z uwzględnieniem ich typów

Na podstawie spisu ustalono również, że w obu analizowanych miastach rodziny z dziećmi do lat 24, pozostającymi na utrzymaniu osób posiadających własne źródło dochodu, stanowiły $\frac{3}{4}$ wszystkich rodzin. Spośród wszystkich typów rodzin utrzymujących dzieci najliczniejszą grupą były małżeństwa (ponad 69%) – należało do nich ponad $\frac{3}{4}$ ogółu dzieci do lat 24 pozostających na utrzymaniu w każdym z miast (tabela 8).

Tabela 8. Rodziny z dziećmi w Grodzisku i Pruszkowie według liczby dzieci

Wyszczególnienie	Grodzisk Maz.				Pruszków			
	Ogółem	Małżeń- stwa z dzieć- mi	Matki z dzieć- mi	Ojcowie z dzieć- mi	Ogółem	Małżeń- stwa z dzieć- mi	Matki z dzieć- mi	Ojcowie z dzieć- mi
Rodziny z dziećmi razem	5696	69,2	27,5	3,3	11 798	69,1	27,4	3,5
Rodziny bez dzieci do lat 24 ³⁹	1471	49,0	44,3	6,7	3233	50,8	42,4	6,8
Rodziny z dziećmi do lat 24	4225	76,2	21,6	2,1	8575	75,9	21,8	2,3
W tym o liczbie dzieci:								
1	2328	70,8	26,4	2,9	4967	70,9	26,2	3,0
2	1528	82,6	16,0	1,4	2999	82,9	15,7	1,4
3	288	85,4	14,2	0,4	499	85,0	13,8	1,2
4 i więcej	81	81,5	17,3	1,2	110	73,6	25,5	0,9
Liczba dzieci do lat 24	2668	78,7	19,5	1,8	12 943	78,2	19,8	2,0

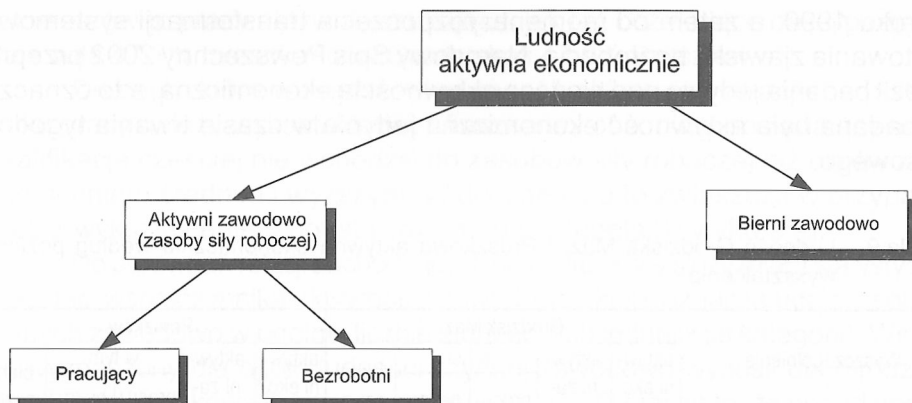
W 2002 roku w Grodzisku były 1754 rodziny niepełne (brak jednego z rodziców), w Pruszkowie zaś 3649. Stanowiły one prawie 31% wszystkich rodzin z dziećmi i był to odsetek znacznie wyższy od przeciętnego w województwie o blisko 3 punkty procentowe. W obydwu miastach rodziny samotnych matek z dziećmi na utrzymaniu występowały ośmiokrotnie częściej niż rodziny samotnych ojców. Rodziny niepełne miały znacznie mniej dzieci na utrzymaniu – większość z nich utrzymywała tylko jedno dziecko – co piąta matka i tylko 3% ojców. Miało to bezpośredni wpływ na wysokość wskaźnika określającego przeciętną liczbę dzieci do lat 24 pozostających na utrzymaniu. Był on w małżeństwach nieco wyższy niż w rodzinach niepełnych – w Pruszkowie 1,55 dziecka wobec 1,37 dziecka w rodzinach z samotnie wychowującą dzieci matką oraz 1,29 dziecka, gdy samotnym rodzicem był ojciec. Nieznacznie wyższe wartości miały wskaźniki w Grodzisku (zobacz tabela 8).

Aktywność ekonomiczna ludności

Aktywność ekonomiczna ludności jest pojęciem charakterystycznym dla rynku pracy.

Zgodnie z międzynarodowymi standardami ludność można podzielić na dwie grupy (wykres 8):

³⁹ Dzieci pozostające na utrzymaniu.

Wykres 8. Struktura ludności aktywnej ekonomicznie

1. aktywni zawodowo – wszystkie osoby pracujące i bezrobotne:

- osoba pracująca, zgodnie z definicją stosowaną podczas spisu powszechnego to osoba w wieku co najmniej 15 lat, która przez co najmniej 1 godzinę w ciągu badanego tygodnia wykonywała pracę przynoszącą zarobek lub dochód lub też nie wykonywała pracy, ale formalnie ją miała⁴⁰,
- za osobę bezrobotną podczas spisu uważano osobę w wieku 15–74 lat, która jednocześnie spełniała trzy warunki: w momencie spisu nie była osobą pracującą, aktywnie poszukiwała pracy i była gotowa tę pracę podjąć⁴¹.

2. bierni zawodowo, czyli osoby w wieku aktywności ekonomicznej (15 lat i więcej), które nie pracowały, nie miały pracy i jej nie poszukiwały bądź poszukiwały pracy, ale nie były gotowe do jej podjęcia⁴².

Podział ten uwzględniono w spisie powszechnym po raz pierwszy w 2002 roku, ponieważ wyodrębnienie wszystkich grup możliwe jest dopiero

⁴⁰ *Raport z wyników...*, op. cit., s. 44. Zarobek albo dochód może przynosić praca w charakterze pracownika najemnego, praca we własnym (lub dzierżawionym) gospodarstwie rolnym, własna działalność gospodarcza poza rolnictwem lub też pomoc bez wynagrodzenia w prowadzeniu rodzinnego gospodarstwa rolnego lub rodzinnej działalności gospodarczej poza rolnictwem, do ludności aktywnej zawodowo nie zalicza się natomiast uczniów odbywających naukę zawodu i gospodyń domowych.

⁴¹ *Raport z wyników...*, op. cit., s. 44. Aktywne poszukiwanie pracy polega na podjęciu konkretnych działań w celu znalezienia pracy w ciągu 4 tygodni, przy czym jako ostatni liczony był tydzień spisowy. Gotowość do podjęcia pracy natomiast oznacza zdolność jej podjęcia w tygodniu badanym lub też następnym.

⁴² *Aktywność ekonomiczna...*, op. cit., s. 19.

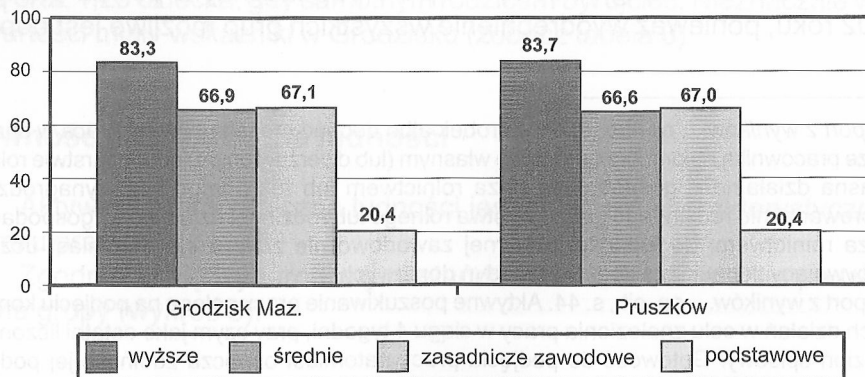
od roku 1990, a zatem od momentu rozpoczęcia transformacji systemowej i notowania zjawiska bezrobocia. Narodowy Spis Powszechny 2002 przeprowadził badania jedynie nad bieżącą aktywnością ekonomiczną, a to oznacza, że badana była aktywność ekonomiczna jedynie w czasie trwania tygodnia spisowego.

Tabela 9. Ludność Grodziska Maz. i Pruszkowa aktywna ekonomicznie według poziomu wykształcenia

Wyszczególnienie	Grodzisk Maz.					Pruszków				
	aktywni ekonomicznie	aktywni zawodowo	w tym		bierni zawodowo	aktywni ekonomicznie	aktywni zawodowo	w tym		bierni zawodowo
			pracujący	bezrobotni				pracujący	bezrobotni	
Ogółem	22 248	12 310	10 191	2119	9125	47 521	26 092	22 021	4071	18427
W tym z wykształceniem										
wyższe	2691	2235	2122	113	448	6833	5580	5297	283	1088
średnie	9313	6200	5304	896	3070	20 946	13 454	11 557	1897	6755
zasadnicze zawodowe	4178	2796	2102	694	1372	7611	4858	3785	1173	2445
podstawowe	5887	1073	658	415	4189	11 377	2038	1326	712	7938

Aktywność zawodowa ludności

W roku 2002 ludność aktywna (czynna) zawodowo liczyła w Grodzisku 12 310 osób, w Pruszkowie zaś – 26 092 osoby. Oznacza to, że grupa osób reprezentujących realne zasoby pracy (do której zaliczone zostały wszystkie osoby aktywne na rynku pracy – pracujące w momencie spisu oraz bezro-

Wykres 9. Współczynniki aktywności zawodowej według wykształcenia

botne zarówno pracy aktywnie szukające, jak też oczekujące na jej podjęcie) stanowiła 47,7% mieszkańców Grodziska i 47,9% Pruszkowa⁴³.

Do cech, które w bardzo silny sposób różnicują sytuację na polskim rynku pracy należy wykształcenie. Mieszkańcy obu miast posiadający niskie kwalifikacje częściej nie wchodziłi do zasobów siły roboczej niż osoby z wykształceniem średnim i wyższym. Widoczne było to zwłaszcza w przypadku osób z wykształceniem podstawowym (patrz tabela 9 i wykres 9).

Do porównań relacji zachodzących na rynku pracy służy miara statystyczna w postaci współczynnika aktywności zawodowej, który oznacza udział osób aktywnych zawodowo w ogólnej liczbie ludności (lub jednej z jej kategorii). Wskaźnik wyznaczony dla ogółu ludności czynnej zawodowo wynosił dla Grodziska 57,4%, dla Pruszkowa był nieco wyższy – 58,6%. Oznacza to, że ponad połowę ludności w wieku co najmniej 15 lat stanowili czynni zawodowo, przy czym wyższą aktywnością zawodową charakteryzowali się w roku 2002 mężczyźni⁴⁴. W obu miastach najwyższym odsetkiem osób aktywnych zawodowo charakteryzowała się populacja osób z wykształceniem wyższym, przy czym nieznacznie wyższe wskaźniki zanotowane zostały w Pruszkowie (porównaj wykres 9).

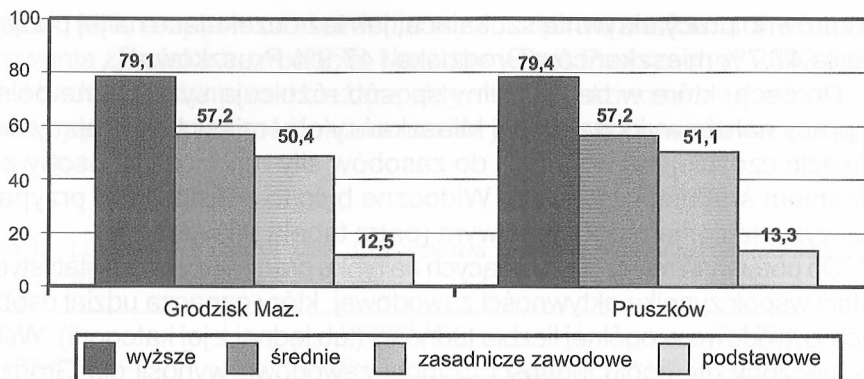
Wysokie wykształcenie w wyraźny sposób podnosiło szansę na rynku pracy. Świadczy o tym wskaźnik zatrudnienia. Określa on udział osób pracujących w ogólnej liczbie ludności posiadających określony poziom wykształcenia. W maju 2002 roku populacja pracujących liczyła 10 191 osób w Grodzisku i 22 021 w Pruszkowie. W Grodzisku nieznacznie dominowali wśród nich mężczyźni (50,8%), w Pruszkowie natomiast kobiety – 50,4%. Wskaźnik zatrudnienia dla ogółu społeczeństwa wynosił w Grodzisku 47,5% i był niższy zarówno od przeciętnego wskaźnika zanotowanego w województwie (48,1%), jak i w Pruszkowie (49,5%)⁴⁵. Kiedy uwzględniony zostaje poziom wykształcenia, okazuje się, że najniższe wartości uzyskuje on w grupie osób z wykształceniem podstawowym i rośnie w miarę wzrostu poziomu wykształcenia (zobacz wykres 10), a odwrotnie kształtuje się stopa bezrobocia (wykres 11).

Gospodarka rynkowa nie zapewnia pracy zarobkowej wszystkim osobom zdolnym do pracy i gotowym do jej podjęcia. Bezrobotni tworzą zatem rezerwę siły roboczej, a jej rozmiary są określane przez nadwyżkę liczebności tej grupy nad liczbą osób zatrudnionych.

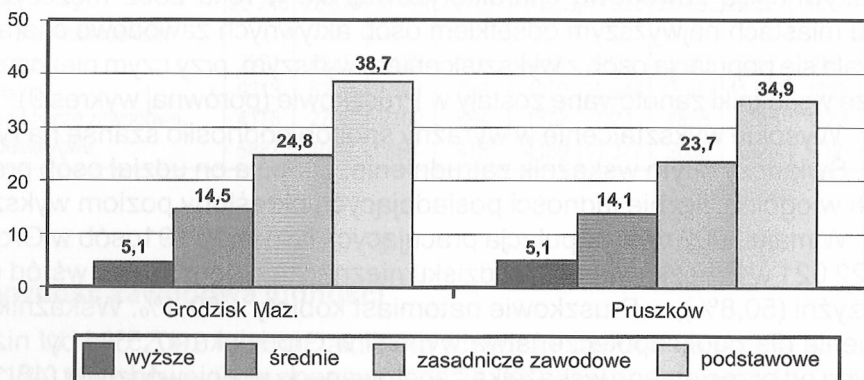
⁴³ Jednocześnie dla 195 osób w Grodzisku i 1675 osób w Pruszkowie nie ustalono statusu na rynku pracy.

⁴⁴ Analogiczny wskaźnik dla województwa wynosił 58,3%, dla podregionu warszawskiego zaś – 59,8%.

⁴⁵ Co ciekawe, dla podregionu warszawskiego wskaźnik ten wynosił 50%, w powiecie grodziskim – 48%, a pruszkowskim – 50,5%. Oznacza to, że w analizowanych miastach mniejszy był odsetek zatrudnionych osób niż na pozostałych terenach powiatu.

Wykres 10. Wskaźniki zatrudnienia według wykształcenia

Wykres 11. Stopa bezrobocia według wykształcenia

W momencie przeprowadzania spisu 20 maja 2002 roku województwo mazowieckie należało do obszaru o najniższym poziomie bezrobocia⁴⁶. Wyniki spisu pokazały, że liczba bezrobotnych wynosiła 2119 osób w Grodzisku i 4071 w Pruszkowie, co stanowiło odpowiednio 17,2% i 15,6% ogółu osób aktywnych zawodowo. Wśród bezrobotnych większość stanowili mężczyźni – ich liczba w obydwu miastach była nieco wyższa niż liczba kobiet. Świadczy o tym również stopa bezrobocia, która wynosiła 18,1% dla mężczyzn w Grodzisku i 17,2% w Pruszkowie (przy wskaźniku dla kobiet równym odpowiednio 16,3% oraz 14%)⁴⁷. Dla porównania przeciętna stopa bezrobo-

⁴⁶ *Raport z wyników...*, op. cit., s. 56.

⁴⁷ Stopa bezrobocia – udział osób bezrobotnych w liczbie ludności aktywnej zawodowo ogółem oraz danej grupy, a zatem jest to stosunek zasobów bezrobocia do zasobów siły roboczej.

cia wyznaczona dla województwa wynosiła dla mężczyzn 17,7%, a dla kobiet – 17,2%.

Rozkład wysokości stopy bezrobocia potwierdza prawidłowość ekonomiczną: im niższy poziom wykształcenia, tym większe jest ryzyko i prawdopodobieństwo znalezienia się w grupie bezrobotnych⁴⁸. Najniższym stopniem niewykorzystania zasobów siły roboczej – w obu miastach 5,1% – charakteryzowała się populacja osób z wykształceniem wyższym. Wraz ze zmniejszającym się poziomem wykształcenia zwiększała się stopa bezrobocia. W najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy znalazły się wobec tego osoby z podstawowym wykształceniem, przy czym znacznie większa stopa bezrobocia notowana była w obu miastach w populacji mężczyzn – 37,9%, przy analogicznym wskaźniku dla kobiet 37,1% w Pruszkowie oraz odpowiednio 40,5% i 36,4% w Grodzisku.

W analizie bezrobocia oprócz liczby bezrobotnych i wysokości stopy bezrobocia istotny jest także czas poszukiwania pracy. Zbiorowość długotrwale bezrobotnych, czyli poszukujących pracy przez okres dłuższy niż rok liczyła 846 osób w Grodzisku i 1532 w Pruszkowie, co stanowiło odpowiednio 40,8% i 37,6% ogólnej liczby bezrobotnych (tabela 10). Dla porównania, w województwie trwale bezrobotni stanowili 41,5% ogółu bezrobotnych.

Tabela 10. Struktura bezrobotnych według płci i okresu poszukiwania pracy

Wyszczególnienie	Grodzisk Maz.					Pruszków				
	Ogółem	według okresu poszukiwania pracy				Ogółem	według okresu poszukiwania pracy			
		od 3 miesięcy	4–12	13 i więcej	nieustalony		do 3 miesięcy	4–12	13 i więcej	nieustalony
Ogółem	2119	358	894	846	21	4071	654	1829	1532	56
Mężczyźni	1140	177	503	447	13	2266	346	1025	866	29
Kobiety	979	181	391	399	8	1805	308	804	666	27
W odsetkach										
Ogółem	100,0	16,9	42,2	39,9	1,0	100,0	16,1	44,9	37,6	1,4
Mężczyźni	100,0	15,5	44,1	39,2	1,1	100,0	15,3	45,2	38,2	1,3
Kobiety	100,0	18,5	39,9	40,8	0,8	100,0	17,1	44,5	36,9	1,5

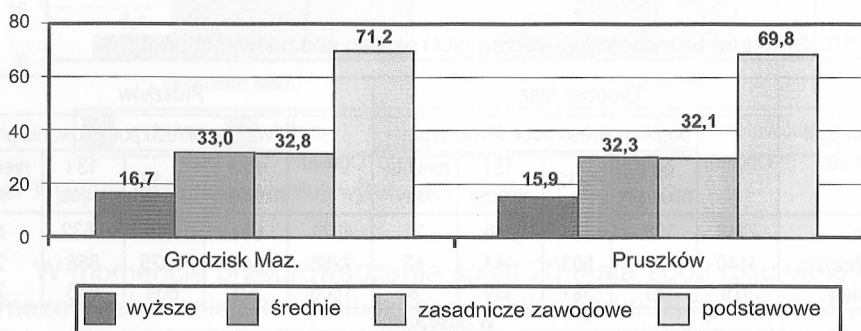
Ponieważ bezrobocie jest jednym z mierników koniunktury gospodarczej, można w tym miejscu pokusić się o stwierdzenie, że w 2002 roku w lepszej sytuacji znajdowali się mieszkańcy Pruszkowa: niższy był tam zarówno poziom stopy bezrobocia, jak i odsetek długotrwale bezrobotnych. Sy-

⁴⁸ *Raport z wyników...*, s. 59.

tacja ta wynikała zapewne z faktu, iż społeczność Grodziska była gorzej wykształcona niż mieszkańcy Pruszkowa – większy był odsetek ludności z wykształceniem podstawowym, a zatem grupy szczególnie narażonej na brak pracy, przy relatywnie niewielkim udziale grupy osób z wykształceniem wyższym, najlepiej radzących sobie na rynku pracy. Warto przy tym zwrócić uwagę, że zarówno w Grodzisku, jak i w Pruszkowie wskaźnik zatrudnienia i stopa bezrobocia były wyższe niż analogiczne wskaźniki wyznaczone dla powiatu grodziskiego i pruszkowskiego, a to oznacza, że pozostałe jednostki je współtworzące znajdowały się w lepszej pod tym względem sytuacji⁴⁹.

Bierni zawodowo

W 2002 roku w Grodzisku liczba biernych zawodowo liczyła 9125 osób, w Pruszkowie zaś 18 427 osób, co stanowi odpowiednio 41% i 38,8% zbiorowości osób aktywnych ekonomicznie w każdym z miast. Podobnie jak w przypadku grupy zawodowo aktywnych zasadnicze znaczenie w populacji biernych zawodowo miał poziom wykształcenia. Im było ono wyższe, tym mniejsze było prawdopodobieństwo znalezienia się w analizowanej grupie – tylko co szósty mieszkaniec z każdego z miast z wykształceniem wyższym oraz blisko $\frac{3}{4}$ osób z wykształceniem podstawowym (zobacz wykres 12).

Wykres 12. Ludność bierna zawodowo według wykształcenia

Jednym z czynników wyznaczających tempo rozwoju społeczno-ekonomicznego jest wskaźnik obciążenia ekonomicznego, czyli stosunek ludności biernej zawodowo do liczby osób pracujących. Nieco niższym poziomem

⁴⁹ Stopa bezrobocia dla powiatu grodziskiego wynosiła 16,2%, a zatem była niższa o blisko jeden punkt procentowy od zanotowanej w Grodzisku. Stopa bezrobocia wyznaczona dla powiatu pruszkowskiego równała się 14,8% i różnica w porównaniu z Pruszkowem sięgała 0,8 punktu procentowego.

obciążenia ekonomicznego, charakteryzował się w 2002 roku Pruszków, w którym na każde 100 osób pracujących przypadały 84 osoby biernie zawodowo. W Grodzisku były to o 3 osoby więcej i wynikało to zarówno z niższego w tym mieście wskaźnika zatrudnienia, jak też większego niż w Pruszkowie odsetka osób biernych zawodowo.

Źródła utrzymania ludności

W Narodowym Spisie Powszechnym 2002 wyodrębniono cztery podstawowe kategorie źródeł utrzymania:

- 1) praca, w tym w zależności od źródła pochodzenia dochodów:
 - najemna – praca w rolnictwie lub pozarolniczych działach gospodarki w sektorze prywatnym lub publicznym,
 - na własny rachunek – poza rolnictwem oraz w rolnictwie zarówno we własnym gospodarstwie, jak i poza nim, uwzględnione zostały tu również pomagający bezpłatnie członkowie rodziny, a zatem takie osoby, które bez umownego wynagrodzenia pomagają w prowadzeniu rodzinnej działalności⁵⁰;
- 2) niezarobkowe źródła, w tym:
 - emerytury – pracownicza, kombatancka i inne pochodne oraz rolna,
 - renty – inwalidzka, socjalna, rodzinna,
 - zasiłki (dla bezrobotnych i z pomocy społecznej)
 - pozostałe dochody;
- 3) inne dochody – w tym z najmu i z własności;
- 4) pozostawanie na utrzymaniu.

Wyniki spisu pokazały, że najwięcej osób utrzymywało się z dochodów pochodzących z pracy – w Grodzisku ponad $\frac{2}{3}$ ludności wykazało pracę jako główne źródło dochodów (tabela 11), w Pruszkowie natomiast nieznacznie mniej – 65,7%. Dominującym źródłem w obu miastach okazała się praca najemna – utrzymywało się z niej ponad 56% mieszkańców w każdym z miast.

Drugim pod względem wielkości źródłem dochodów okazały się w roku 2002 w obu miastach emerytury – utrzymywał się z nich co szósty mieszkaniec Grodziska i Pruszkowa. W Grodzisku dochody z pracy na własny rachunek nieznacznie tylko przewyższały udział rent jako źródła utrzymania – odsetki obu tych grup zbliżały się do granicy 10%. W Pruszkowie natomiast procent osób utrzymujących się z pracy na własny rachunek wahał się w granicach 9,5%, podczas gdy odsetek rent niższy był o jeden punkt procentowy. Podkreślić w tym miejscu należy, że biorcy świadczeń socjalnych

⁵⁰ *Aktywność ekonomiczna...*, op. cit., s. 18. Klasyfikacja statusu zatrudnienia zastosowana w spisie oparta została na International Classification of Status in Employment (ICSE).

Tabela 11. Struktura ludności według źródeł utrzymania i płci

Wyszczególnienie	Grodzisk Maz.					Pruszków				
	Ogółem	z pracy najemnej	z pracy na własny rachunek	z pozostałych źródeł		Ogółem	z pracy najemnej	z pracy na własny rachunek	z pozostałych źródeł	
				emerytury	renty				emerytury	renty
		w odsetkach ogółu					w odsetkach ogółu			
Razem	25 802	56,5	10,0	17,4	9,8	54 505	56,2	9,5	17,5	8,5
0–14	4172	73,3	14,1	1,8	3,8	8311	73,5	14,0	1,9	2,6
15–19	2004	69,4	13,2	3,0	7,7	3995	66,3	14,0	3,0	6,6
20–29	3985	77,2	9,8	2,6	4,4	8672	77,1	7,9	2,6	3,9
30–39	3312	75,6	12,4	1,9	3,8	7335	74,1	12,2	1,9	3,1
40–49	4345	66,3	13,8	3,5	11,8	8809	66,7	13,0	2,7	7,8
50–59	3300	45,5	8,5	16,6	19,6	7489	45,2	8,8	17,9	15,9
60–64	1197	10,4	2,2	66,4	17,9	2804	11,5	2,5	64,4	16,8
65 i więcej	3487	1,4	0,3	77,4	19,3	7090	2,2	0,4	77,5	17,1
mężczyźni	12 073	59,0	11,9	13,9	9,2	25 453	57,8	11,6	14,0	8,0
kobiety	13 729	54,4	8,2	20,5	10,4	29 052	54,8	7,7	20,5	8,9

stanowili blisko $\frac{1}{3}$ mieszkańców każdego z miast. Można uznać, że jest to wynik zachodzącego w obu miastach procesu starzenia się ludności, braku miejsc pracy oraz rozwiniętego systemu świadczeń społecznych.

Kiedy w analizie uwzględnimy płeć okaże się, że z dochodów z pracy utrzymywało się więcej mężczyzn niż kobiet – w Grodzisku odpowiednio 70,9% wobec 62,6%, w Pruszkowie – 69,4% wobec 62,5%. Natomiast wśród biorców świadczeń społecznych było o $\frac{1}{3}$ więcej kobiet niż mężczyzn – związane to z nadumieralnością notowaną w populacji mężczyzn.

Ze względu na posiadane źródła utrzymania ludność podzielono na dwie kategorie – posiadających własne źródło utrzymania oraz utrzymywanych. W Grodzisku na 16 889 osób posiadających własne źródło utrzymania (65,5% ogółu mieszkańców) przypadało 8731 osób utrzymywanych, a to oznacza, że na dochód uzyskiwany przez niemal $\frac{3}{4}$ mieszkańców Grodziska stanowił jedyne źródło utrzymania dla ponad $\frac{1}{3}$ populacji tego miasta. Inaczej mówiąc, w Grodzisku z jednego źródła utrzymuje się 1,5 osoby. W Pruszkowie własny dochód miało 35 905 osób, co stanowiło 65,9% ogółu mieszkańców tego miasta. Odsetek ten był nieco wyższy od analogicznego w Grodzisku, a to oznacza, że w Pruszkowie znajduje się nieco mniej osób utrzymywanych. Znaczenie miał tu zapewne mniejszy niż w Grodzisku udział osób w wieku przedprodukcyjnym (dzieci i młodzież) oraz osób młodych (do lat 24) pozostających na utrzymaniu rodziców.

Zakończenie

Układ ludnościowy traktowany jest jako podstawa całego układu przestrzenno-ekonomicznego, z tego też względu badanie procesów w nim zachodzących, poznanie struktury i funkcjonowania tego układu stało się tematem niniejszego opracowania. Analizie poddane zostały dwa miasta – Grodzisk Mazowiecki i Pruszków, leżące w strefie podmiejskiej aglomeracji warszawskiej.

Struktura ludności według płci w obu miastach związana była ściśle ze strukturą wieku i warunkującymi ją prawidłowościami demograficznymi. Procesy ludnościowe analizowane w niniejszej pracy miały bardzo zbliżony przebieg w obydwu miastach, mimo iż Grodzisk w porównaniu z ponad 50-tyśięcznym Pruszkowem, był jednostką osadniczą relatywnie małą⁵¹. Mimo to zarówno struktura wieku, jak i płci nie była w nich odmienna. Widoczna była przewaga liczebna chłopców w młodszych grupach wiekowych, stopniowe wyrównywanie się liczby mężczyzn i kobiet dorosłych, a potem na skutek prawidłowości, jaką jest szybsze wymieranie populacji mężczyzn – w najstarszych grupach wiekowych dochodziło do coraz większej przewagi kobiet⁵². Przemiany w strukturze demograficznej związane były również ze zjawiskiem starzenia się społeczeństwa obu miast. Proces ten może zostać zahamowany ze względu na napływ do obu miast znaczącej liczby osób młodych w wieku 20–39 lat. Wysoki odsetek ludności napływowej w obu miastach, może świadczyć o ich społeczno-ekonomicznym rozwoju – poprzez zmianę struktury wiekowej społeczeństwa, pośrednio oddziaływać to może zarówno na poziom przyrostu naturalnego, jak i aktywność ekonomiczną ludności. Zmiany mają również określone konsekwencje społeczne, poprzez wpływ na kształtowanie się społecznych form życia rodzinnego. W obu miastach ponad ¾ rodzin stanowiły małżeństwa, przy czym znaczny ich odsetek to małżeństwa z dziećmi. Struktura rodzin związana była silnie z sytuacją ekonomiczną i dlatego też większość rodzin wychowywała tylko I dziecko, rzadziej dwoje, a sporadycznie więcej niż czworo. Uwarunkowania ekonomiczne, w tym również wysoka aktywność zawodowa mieszkańców obu miast, miała wpływ na sytuację bytową rodzin – zdecydowanie przeważały jednorodzinne gospodarstwa domowe, co oznacza, że rodziny były samodzielnie użytkownikami mieszkań. Pruszków był w roku 2002 miastem

⁵¹ Zob.: E. Bagiński, *Małe miasta w strukturze osiedleńczej Polski*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1988.

⁵² Zob.: M. Ciechocińska, *Problemy ludnościowe aglomeracji warszawskiej*, PWN, Warszawa 1975, s. 144.

o charakterze przemysłowym, Grodzisk natomiast usługowo-przemysłowym. Możliwości źródeł utrzymania w obydwu miastach były bardzo zbliżone – dominowała praca najemna oraz niezarobkowe źródła utrzymania (głównie emerytury), przy relatywnie małym udziale pracy w działach związanych z rolnictwem.

Podsumowując można zauważyć, że oba miasta leżą w niedalekiej od siebie odległości, stanowiąc dwa ważne ośrodki gospodarcze w zachodniej części zurbanizowanego regionu aglomeracji warszawskiej: Pruszków na „przedpolach” stolicy, Grodzisk zaś na granicy bezpośredniej strefy wpływów. Dyfuzja impulsów rozwojowych ze stolicy jest tak silna, że obydwa miasta ulegają jej w zbliżonym stopniu. Wzajemne powiązania wzmocnione są dodatkowo połączeniami kolejowymi (PKP i WKD) oraz drogowymi. Wydaje się, że te właśnie przyczyny miały największy wpływ na kształtowanie się struktur demograficznych i przebieg procesów ludnościowych Pruszkowa i Grodziska.

Literatura

1. Aktywność ekonomiczna ludności. Województwo mazowieckie, GUS, Warszawa 2003.
2. Bagiński E., Małe miasta w strukturze osiedleńczej Polski, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1988.
3. Bralczyk J., Leksykon zdań polskich, Świat Książki, Warszawa 2004,
4. Ciechocińska M., Problemy ludnościowe aglomeracji warszawskiej, PWN, Warszawa 1975.
5. Hryniewłcz J.T., Endogenne i egzogenne czynniki rozwoju gospodarczego gmin i regionów, „Studia Lokalne i Regionalne” nr 2, Warszawa 2000.
6. Kondrat W., Rakowski W., Prognoza demograficzna województwa stołecznego do roku 2000, „Kronika Warszawy” nr 3/4 z roku 1990.
7. Ludność. Stan oraz struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna. Województwo mazowieckie. GUS, Warszawa 2003.
8. Podstawowe informacje ze spisów powszechnych. Gmina miejsko-wiejska Grodzisk Mazowiecki, GUS, Warszawa 2003.
9. Podstawowe informacje ze spisów powszechnych. Gmina miejska Pruszków, GUS, Warszawa 2003,
10. Rakowski W., Pakulska T., Przeobrażenia układów ludności w Polsce w latach 1989–1996, w: Zmiany w polskiej przestrzeni, „Monografie i opracowania” SGH nr 478, Warszawa 2001.

11. Raport z wyników spisów powszechnych. Województwo mazowieckie, GUS, Warszawa 2003.
12. Słownik języka polskiego PWN, red. nauk. M. Szymczak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995.
13. Stokowski F., Podstawy demografii, PWE, Warszawa 1979.
14. Stokowski F., Przemiany demograficzne w województwie warszawskim w okresie 25-lecia powojennego 1944–1968, „Rocznik Mazowiecki” tom III, Warszawa 1970.
15. Wielka encyklopedia PWN, red. nac. J. Wojnowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

The population of Grodzisk Mazowiecki and Pruszków in the light of the National Population and Housing Census of 2002

Summary

The article discusses the structure of the following: gender and age of the population, marital status, the length of residence, education, household, family, economic activity /entrepreneurship of the population, unemployment and sources of maintenance of the population. Despite the fact that there is a substantial difference in the number of population - Pruszków has nearly twice as many residents as Grodzisk – the demographic structures, as well as the social and vocational ones, of the two towns show a considerable similarity.

¹ Publikacja jest częścią polskojęzycznej prężności społecznej, współfinansowana przez analityka naukowego prof. dr. hab. Sławomira Mazurka.

² Na temat roli teorii potrzeb pisze S.P. Rakowski, Znaczenia w organizacji, PWE, Warszawa 1999, s. 58 i dalej.